

Grote schrijvers van Goethe tot nu
Een hoorcollege over de Duitse literatuurgeschiedenis na de Verlichting.
door

Studium Generale Universiteit Leiden
Home Academy Publishers

prof. dr. Anthonya Visser
a.visser@hum.leidenuniv.nl

11 mei 2010: *Werkelijkheid en waarneming*

Dem Bürger fliegt vom spitzen Kopf der Hut (Jakob van Hoddis)

I. Franz Kafka (1883-1924)

Gecomplieerde literaire nalatenschap (Palestina, Oxford, Israel, Marbach – en Polen?); twee versies testament. Teksten: romans, verhalen, een (1) toneelstuk, aforismen, dagboeken, brieven. Genre-indeling soms lastig (vgl. “Brief an den Vater” [1919]. Literaire teksten vaak onvoltooid, fragment (b.v. de romans: *Der Verschollene*; *Der Process*; *Das Schloss*). Veel voorkomende elementen: naar oriëntering zoekende protagonist; moeilijk door-dringbare buitenwereld, strijd. **Voorbeeld:** “Torhüter-Legende” uit *Der Process*.

II. Expressionistische poëzie (ca. 1910-1925)

Inleiding: begrip uit beeldende kunst. Kenmerken: antiburgerlijk (tegen de ‘vader’), antinationalistisch, maatschappelijk relevant, anonimiteit grote stad, industrialisering, verval, ondergang en waanzin, de ‘nieuwe mens’. Vooral poëzie; beroemde anthologie: *Menschheitsdämmerung* (‘Schemering der mensheid’) van Kurt Pinthus (1929). **Vorm:** superlatieven, neologismen, onlogisch en associatief taalgebruik, eigenzinnig beeldgebruik.

Georg Heym (1887-1912)

Burgerl.-religieus milieu in Silezië. Jurist. Lid van de ‘Neuer Club’ (studenten en kunstenaars). **Invloed:** Baudelaire en Rimbaud. Las Freud, noteerde dromen. Proza en drama’s (vaak onvoltooid). **Poëzie:** strenge vorm, rijke beelden. Niet allen thema’s als boven maar ook hele lichte teksten. **Voorbeeld:** ‘Der Gott der Stadt’ (hand-out).

Georg Trakl (1887-1914)

Koopmansmilieu Oostenrijk. Apotheker; verslaafd; psychische problemen; incestueuze verhouding met zuster. WOI als medisch assistent naar Galicië; zelfmoordpoging, overdosis cocaïne. **Motieven:** droom, openbaring, ondergang, verval. **Invloed:** symbolisme, Baudelaire, Rimbaud, Dostojewski. **Voorbeeld:** ‘Klage’ (hand-out).

Gottfried Benn (1886-1956)

Domineeszoon uit Brandenburg. Arts, patholoog, ook in WOI (Brussel: ‘Rönne-nouvelles’); praktijk voor huid- en geslachtsziekten. Literair werk eerst radicaal avant-gardistisch, later traditioneler; tegenstrijdig. In 1932 lid Pruisische Academie der Kunsten, in 1933 voorzitter. Tot 1934 voor nat.soc.; vanaf 1938 verbod. In WOII militair arts in Landsberg. Na 1948 snelle roem (*Statische Gedichte*, 1948). **Voorbeeld:** ‘Kleine Aster’ (hand-out).

III. Alfred Döblin (1887-1957) en Arthur Schnitzler (1862-1932)

Döblin: Jood-burgerl. milieu; psychiater; enthousiasme voor technische vooruitgang. In WOI militair arts in Lotharingen; in Berlijn artikelen voor *Prager Tagblatt*; essays over dagelijks leven grote stad; oprichter ‘Gruppe 1925’ v. links georiënteerde auteurs. In 1933 exil (Zürich, Parijs, Hollywood); bekering tot katholicisme. In 1945 Mainz., 1953-56 Frankrijk. **Voorbeeld:** *Berlin Alexanderplatz* (1929): eerste dt. grote stad roman; collage (‘filmtechniek’), simultaneïteit, geen ‘echte’ held, monologue intérieur, veelstemmig, citaten (o.a. Bijbel).

Schnitzler (Wiener Moderne): Joods-Oostenrijks artsenmilieu, zelf ook arts; bekend met Freud, voor WOI een v.d. meest gespeelde toneelschrijvers in D.land. Werk: vooral psychologie v.d. figuren, geeft eveneens beeld van leugenachtige maatschappij; taboes: sexualiteit, dood. Niet het onbewuste maar het half-bewuste. Introduceerde monologue intérieur. Voorbeeld: *Fräulein Else* (1924).

Georg Heym: Der Gott der Stadt

Auf einem Häuserblocke sitzt er breit.
Die Winde lagern schwarz um seine Stirn.
Er schaut voll Wut, wo fern in Einsamkeit
Die letzten Häuser sich ins Land verirren.

Vom Abend glänzt der rote Bauch dem Baal,
Die großen Städte knien um ihn her.
Der Kirchenglocken ungeheure Zahl
Wogt auf zu ihm aus schwarzer Türme Meer.

Wie Korybanten-Tanz dröhnt die Musik
Der Millionen durch die Straßen laut.
Der Schlote Rauch, die Wolken der Fabrik
Ziehn auf zu ihm, wie Duft von Weihrauch blaut.

Das Wetter schwelt in seinen Augenbrauen.
Der dunkle Abend wird in Nacht betäubt.
Die Stürme flattern, die wie Geier schauen
Von seinem Haupthaar, das im Zorne sträubt.

Er streckt ins Dunkel seine Fleischerfaust.
Er schüttelt sie. Ein Meer von Feuer jagt
Durch eine Straße. Und der Glutqualm braust
Und frißt sie auf, bis spät der Morgen tagt.

In: *Der ewige Tag*. Leipzig 1911, p. 13.

Georg Trakl: Klage

Schlaf und Tod, die düstern Adler
Umrauschen nachklang dieses Haupt:
Des Menschen goldnes Bildnis
Verschlänge die eisige Woge
Der Ewigkeit. An schaurigen Riffen
Zerschellt der purpurne Leib
Und es klagt die dunkle Stimme
Über dem Meer.
Schwester stürmischer Schwermut
Sieh ein ängstlicher Kahn versinkt
Unter Sternen,
Dem schweigenden Antlitz der Nacht.

In: Walther Killy en Hans Szklenar: *Georg Trakl, Dichtungen und Briefe*, bd. 1, Salzburg, ²1987, p. 166.

Gottfried Benn: Kleine Aster

Ein ersoffener Bierfahrer wurde auf den Tisch gestemmt.
Irgendeiner hatte ihm eine dunkelhellila Aster
zwischen die Zähne geklemmt.
Als ich von der Brust aus
unter der Haut
mit einem langen Messer
Zunge und Gaumen herausschnitt,
muß ich sie angestoßen haben, denn sie glitt
in das nebenliegende Gehirn.
Ich packte sie ihm in die Brusthöhle
zwischen die Holzwolle,
als man zunähte.
Trinke dich satt in deiner Vase!
Ruhe sanft,
kleine Aster!

In: *Morgue und andere Gedichte*. Berlin 1912.

De god van de stad

Breeduit zit hij op een huizenblok.
De winden liggen zwart om zijn hoofd.
Hij kijkt vol woede in de verte, waar
De laatste huizen eenzaam in het land verdwalen.

Door de avond glanst de rode buik van Baal,
De grote steden knielen om hem heen.
Het enorme aantal kerkklokken
Golft vanuit een zee van zwarte torens tegen hem op.

Als een dans van corybanten dreunt de muziek
Van de miljoenen luid door de straten.
De rook van de schoorstenen, de wolken van de fabriek
Stijgen naar hem op, als de blauwe geur van wierook.

Het weer smeult in zijn wenkbrauwen.
De donkere avond wordt verdoofd met nacht.
De stormen fladderen, ze kijken als gieren neer
Van zijn hoofdhaar, dat van kwaadheid recht overeind staat.

Hij strekt in het donker zijn slagersvuist uit.
Hij schudt ermee. Een zee van vuur jaagt
Door een straat. En de vuurwalm loeit
En vreet haar op, tot de morgen daagt.

(vert. vrij naar: *Spiegel van de Duitse poezie van 750 tot heden*, samengest. Door Jan Gielkens & Ton Naaijkens. Amsterdam 1984)

Weeklacht

Slaap en dood, de duistere adelaars
Ruisen nachtenlang om dit hoofd:
De gouden beeltenis van de mens
Zou verzwelgen deze ijzige golf
Van de eeuwigheid. Op gruwelijke klippen
Slaat het purperen lichaam te pletter
En de donkere stem weeklaagt
Boven de zee.
Zuster van de onstuimige zwaarmoedigheid
Zie een angstige schuit verzinkt
Onder sterren,
Het zwijgende aangezicht van de nacht.

(vertaling: Anthonya Visser)

Kleine Aster

Een verzopen bierrijder werd op de tafel gehesen.
Iemand had hem een donkerlichtlila aster
tussen de tanden geklemd.
Toen ik vanuit de borstkas
onder de huid
met een lang mes
tong en gehemelte uitsneed,
moet ik er tegen gestoten hebben, want ze gleed
in de aangrenzende hersenen.
Ik bedde haar in zijn borstholte
tussen de houtwol,
toen hij werd dichtgenaaid.
Drink je zat in je vaas!
Rust zacht,
kleine aster!

(Vertaling: Anthonya Visser)

Grote schrijvers van Goethe tot nu
Een hoorcollege over de Duitse literatuurgeschiedenis na de Verlichting.
door

Studium Generale Universiteit Leiden
Home Academy Publishers

prof. dr. Anthonya Visser
a.visser@hum.leidenuniv.nl